

УДК 159.9:155.2(063)
Л 937

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Одеського національного медичного університету
(протокол № 4 від 23 лютого 2023 р.)

Редакційна колегія:

Доннікова І. А. - доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Національного університету «Одеська морська академія»;

Кривцова Н. В. - кандидат психологічних наук, голова Професійної асоціації дослідників ТОВ «Міжнародна академія психосінергетики та альфології», керівник відділу психологічного консультування Одеського національного медичного університету;

Ляшенко Д. М. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного університету «Одеська морська академія», доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Медянова О. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри диференціальної та спеціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, доцент кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Мокрієнко Е. М. – старший викладач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Русалкіна Л. Г. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету;

Терзі О. О. – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри судової медицини Одеського національного медичного університету.

Відповідальний редактор:

Ханжи В. Б., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету.

Рецензенти:

Дубініна В. О. – доктор філософських наук, доцент, завідувачка кафедри філософії та суспільних наук Полтавського державного медичного університету;

Варинська А. М. - кандидат філологічних наук, професор, завідувачка кафедри українознавства Національного університету «Одеська морська академія».

Л 937 Людина як цілісність: традиції та інновації: Збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції (20 жовтня 2022 р., м. Одеса) / Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії, біоетики та іноземних мов, Міжнародна академія психосінергетики та альфології та ін. ; ред. кол. : В. Б. Ханжи (відп. ред.) та ін. – Одеса, 2023. – 315 с.

У збірнику матеріалів запропоновано міждисциплінарний погляд на актуальні проблеми буття людини, що несе в собі як інтерпретації традиційних вчень та підходів, так і інноваційні розробки. Представлено результати осмислення людини як цілісності через зіставлення філософських, соціально-гуманітарних і природничо-наукових підходів. Особливою рубрикою висвітлено матеріали круглого столу, присвяченого 20-річному ювілею Одеського відділення Українського синергетичного товариства. Для дослідників питань людського існування та самовдосконалення.

Матеріали опубліковані в авторській редакції.

Редакційна колегія не завжди поділяє позиції авторів. За точність, достовірність та коректність викладеного матеріалу всю відповідальність несуть автори.

© Автори матеріалів, 2023

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ

ЛЮДИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

ХРИСТИЯНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЦІЛІСНОСТІ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ

СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Вергелес Костянтин Миколайович

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та суспільних наук*

Куліш Павло Лаврентійович

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільних наук*

Школьнікова Тетяна Юріївна

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії та суспільних наук,
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова*

Останнім часом проблема цілісності набула особливої актуальності у новітньому природознавстві та філософії у зв'язку зі створенням нових синтетичних теорій, бурхливого розвитку біології, соціології, антропології, психології, синергетики тощо. У широкому філософському контексті під цілісністю розуміється внутрішня єдність будь-якого об'єкта, його відносна віддеференційованість (автономність, незалежність, відокремленість) від середовища, а також сам об'єкт, який володіє такими властивостями[2]. У такому розумінні цілісності можна виокремити дві тенденції: тлумачення цілісності як повноти, всебічного охоплення всіх властивостей, сторін і зв'язків об'єкта (у цьому сенсі цілісність зближається з поняттям конкретності); осмислення цілісності як внутрішньоїумовленості об'єкта, тобто як того, що

визначає його специфіку, унікальність і т.п. (у цьому сенсі цілісність зближається з поняттям сутності).

Щодо спроб обґрунтування цілісності людини, до чого власне прагнула більшість серйозних концепцій і вчень, то вони здебільшого зводилися до опису лише окремих аспектів людського існування, так і не піднімаючись до чіткого уявлення про неї як цілісність. Тому, зрештою, й дійшли до кризи як класичної так і некласичної моделей людини, «коли пливуть не якісь там акциденції, а сама природа людини» [4], коли йдеться про втрату можливості її ідентифікації, що загрожує власне «людському в людині», того, що єднає її з усім світом, родом, іншими людьми тощо. Таким чином наявна криза актуалізувала потребу звільнення від ілюзій одномірності людини й повернення до осмислення її сутності, повноти і цілісності.

Занутившись в суть проблеми цілісності людини можна помітити, що в історико-філософському і світоглядно-історичному контекстах чітко виокремлюються три основні гранично загальні моделі людини – одномірна (моністична), двомірна (дуалістична) і трьохмірна (тріадична). Перша, одномірна (моністична) модель людини, є доволі простою: людина складається або з духу (спіритуалізм), тоді все в людині є чистою видимістю, або з матерії (реалізм), тоді психіка людини є однією з функцій мозку. У двомірній (дуальній) моделі людина постає єдністю двох, невиводимих одне з одного начал – душі та плоті, де душа – це ентелехія тіла, а плоть – його матерія. Ці начала діють одночасно і спільно, утворюючи єдине ціле – тіло. Дух тут виступає одним із станів душі: дух – це розумна душа, її вища сходинка. Душа складається із емоцій, зовнішніх та внутрішніх почуттів, розуму, волі, віри і інтуїції. Максимальний розвиток усіх якостей душі визначає її душевність. Міць єдності душі з плоттю, а також її спроможність чи неспроможність за власним бажанням покидати тіло, поставати вільним духом і насичувати себе змістом духовного світу фактично встановити неможливо.

Християнське вчення виходить із найскладнішої моделі людини – трьохмірної (тріадичної). В цій моделі чітко виокремлюються три начала – дух, душа і плоть. Згідно з початками виділяються і протиставляються три ідеальні типи людини – духовна, душевна і плотська. Тіло, у християнському вченні розглядається як ціле, яке є єдністю духу, душі та плоті. Душа включає в себе сенсорні почуття, інтелект і волю, а дух людини, у свою чергу, тлумачиться як триєдність віри, інтуїції та совісті. Якщо у ранньохристиянських мислителів, зокрема представників платонізму і гностиків, тіло виступало джерелом зла та нещастя, що заважають пізнавати Бога, то у Біблії душа і плоть – це взаємодоповнюючі сторони особистості людини, які ніколи не існують одна без іншої. Тіло є храмом духу, без нього неможна карати чи заохочувати людину за її вчинки. Плоть і дух можуть боротися між собою. Ця боротьба доволі часто дисгармонізує людину. Людина з нерозвиненим духом фактично не здатна до містичного й інтуїтивного осягнення світу і не спроможна жити за законами совісті, мудрості й милосердя.

У християнстві в цілому, зокрема православ'ї, значимим для осмислення природи та сутності людини постає догмат про двоїсту природу Ісуса Христа – Божественну і людську. Єднання цих двох природ призводить до зміни стану людського «єства» – Божественне залишається Божественним, а людське людським. При цьому людське набуває реальної можливості «обожнення» («деїфікації»), можливості онтологічного поновлення всіх складових людини. Визнаючи Боговтілення, християнське віровчення дозволяє усвідомлювати саму можливість виривання людини із замкненого кола «народження – смерті», звільнення від соціального тиску – позаяк Бог постав людиною. Об'єднуючим началом християнського вчення про людину у його східноєвропейському (православному) і західноєвропейському (католицькому) варіантах є їхня мета – створення ідеалу досконалої, цілісної і водночас цільної людини. Їхні відмінності проявляються в особливостях осмислення людини, її подвійної природи, мети і призначення, сенсу життя, можливостей піднесення до Бога, у

взаєминах людини з Богом, а також змістовному наповненні таких понять як людина, життя, смерть, благо, Бог тощо. Західноєвропейське тлумачення людини зорієнтоване на принцип індивідуації, тоді як православне – на колективне начало людини (наприклад, колективна молитва як найефективніший варіант звертання до Бога).

В основу християнського бачення людини як цілісності, єдності у думках та почуттях покладено одну з найфундаментальніших ідей християнства, а саме ідею про те, що вибір духовного шляху залежить як від людини, так і від Бога. На це вказано не лише у змісті Послання апостола Павла, а й в таких працях відомих християнських авторів як: «Настанови про життя у Христі» Антонія Великого, «Про устрій людини» Григорія Ніського, «Про природу людини» Немесія Емесського, «Слово про людину» св. Ігнатія (Брянчанінова), «Слово про природу людини» Григорія Богослова, «Антропологія св. Григорія Палами» арх. Кіпріана (Керна), «Дух, душа і тіло» Луки Кримського (Войно-Ясенецького) та інших.

Людина як цілісність є сукупністю протиріч, вона не може бути зафіксована в якомусь певному моменті часу оскільки знаходиться у постійно змінному (еволюційному) процесі. Реальне бачення і осмислення людини стає можливим лише у перспективі вічності. Тому значимим залишається усвідомлення двоїстості людини, єдності в ній духовного і матеріального. Така двоїстість надає людині право посідати особливе місце в ієрархії буття – осьове. Людина не лише живе та реалізує себе у природі та сфері духу, але й творить свій особливий, індивідуальний світ – людський. Вона не тільки проживає задане їй життя, а й створює свій «життєвий проект», розмірковує про мету та сенс свого життя, переживає, мріє, вигадує, фантазує тощо. Вона постійно шукає смислів і потребує певної самотності (самості) – внутрішнього самоспоглядання себе, власного внутрішнього світу. Процесуальність людини у цьому сенсі – це її мінливість, постійна зміна смислів і устремлень, потягів і думок, її нефіксованість і невизначеність. Тому правомірним є те, що

православне вчення про цілісність людини постійно апелює до положення про двоїсту природу Ісуса Христа – Божественну і людську. Саме єдність у Христі істотно змінює й саму природу людини. Вона перестає бути лише природною істотою, проживати своє життя тільки в дійсності, але й може підноситись до реальності. Таким чином Христос відновлює в Собі єдність Бога і людини, єдність, яку було втрачено. Двоїстість Боголюдини реалізується у двоїстості людини і відкриває безмежні можливості для її самості – можливість пізнання Бога та співпраці з Ним. До того ж завдяки цим можливостям внутрішній світ людини не лише збагачується, а й принципово змінюється, обожнюється (деїфікується). Згідно з християнським віровченням людина «відбудеться», тобто стане духовною істотою лише за умови служіння Богу. Оскільки людина – це тріада (дух-душа-тіло), то її основним завданням є славлення Бога і духом, і душею, і тілом. Християнське вчення наголошує, що процес становлення релігійної цілісності людини є піднесенням від первісного рівня духовного «діяння» (християнської освіти і виховання) через стадію духовного досвіду до вищого рівня духовного мислення (творчості), якого досягають тільки християнські пророки, святі отці та ченці.

У християнському вченні про цілісність людини важливою є теза не щодо протидії плоті, а про активність моральної волі людини. Саме в активній дії людина маніфестує свою суб'єктивну волю. Така маніфестація є не чим іншим, як вчинком людини. У виборі проявляються наміри людини, які виражають субстанціональну рису самого вчинку, адже у вчинку міститься спрямованість людини, її потреби, пристрасті, вподобання. У такому випадку, можливості задоволення виступають правом кожної людини, надають «вихід» її суб'єктивності. Ось тому вслід за Сократом, Платоном і Аристотелем отці християнства Василь Великий, Іван Златоуст, Григорій Ніський розрізняють категорії «благо» і «добро» – перша, на відміну від другої, має особистісно-аксіологічне наповнення, тому й не співпадає з останньою. Благо бачиться не етичною категорією, а вираженням ціннісного відношення до світу, що є

приналежним моральній свідомості. Благо, благість, блаженство постають засобом збереження «життя заради життя», збереження не лише окремішньої особистості, а й всього людства. Вдоволення людини власним життям є щастям, насолодою від перебування у світі, а благо є задоволенням від буття спільності (спільноти). А щодо добра, то його варто пізнавати і оцінювати через призму совісті. Тому совість і у філософії, і у релігії тлумачиться як категорія, яка є обмеженням, внутрішнім обмеженням (самообмеженням) людини щодо злих, неправедних вчинків. Щоправда, обмеженням можуть виступати і Абсолют (Бог), і суспільство. Проте совість завжди пов'язана з внутрішнім світом людини, її ставленням до самої себе, інших людей, світу в цілому.

Тож у контексті сучасності можна сміливо стверджувати, що нині назрілим постало завдання актуалізації сутності людини та пошуку шляхів такої актуалізації. У зв'язку з цим необхідно найретельніше «проаналізувати ті цінності, що вже закладені, закладаються, будуть і мають закладатися у систему тих процесів, що розігруються в сучасній Україні. Тому можна говорити про проблему (в широкому сенсі цього слова) духовного світу людини» [1, с. 145]. Позаяк «Духовність, – як вірно і глибоко змістовно зазначає С. Б. Кримський, – завжди виступає альтернативою хаосу, небуттю, спрощенню, коли творча повнота людського буття редукується до тварного початку самовпевненого споживання, коли нівелюється всяка відмінність суб'єктів та панує тотальна посередність. Духовність – це завжди заклик «зверху» здійснити те, що здійснюється саме по собі, наявним чином, заклик, що потребує, однак, індивідуального розшифрування. Інакше кажучи, духовність – це ціннісне домобудівництво особистості, якщо під нею розуміти не тільки неповторність внутрішнього світу індивіда, а й індивідуальну неповторність нації, позаяк вона сама є історичною особистістю» [3, с. 7–8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вергелес К. М. Релігія в сучасному соціокультурному просторі України / К. М. Вергелес // Безпека, релігія, церква в сучасному суспільстві / За заг. ред. Вергелеса К.М., Предко О. І. – Вінниця : Вид. ФОП Кушнір Ю. В., 2021. – С. 139–206.
2. Грюн А. Роздирання. Від роздвоєння до цілісності / А. Грюн. – М. : Дім надії, 2003. – 250 с. (вид. рос. мовою).
3. Кримський С. Б. Заклики духовності ХХІ століття [З циклу щоріч. пам'ятних лекцій ім. А. Оленської-Петришин, 2002 р.] / С. Б. Кримський. – К. : Вид. Дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.
4. Хоружий С. С. Невідмінюваний антропологічний контур. Антиантропологія класичного німецького ідеалізму / Питання філософії. – 2007. – № 6. – С. 114–128 (вид. рос. мовою).